

Просвітницько-педагогічна діяльність М.Грінченко: історіографія дослідження

У статті здійснено історіографічний аналіз педагогічної та просвітницької діяльності М.Грінченко на основі хронологічного і проблемно-тематичного підходів, виділено головні періоди дослідження її творчості й життєвого шляху. Висвітлено особливості вивчення життєтворчості діячки її сучасниками, радянськими вченими та вченими закордону й еміграції, українськими науковцями в умовах незалежної України. З'ясовано, що просвітницько-педагогічна діяльність М.Грінченко вивчалася побіжно, фрагментарно, без належної оцінки її внеску в розвиток української педагогічної теорії та шкільної практики.

Ключові слова: М.Грінченко, просвітницько-педагогічна діяльність, історіографія дослідження.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Основою історико-педагогічного дослідження нині є історіографічний метод, оскільки вивчення історіографії будь-якої історико-педагогічної проблеми уможливорює з'ясування ступеня її наукової розробки, осмислення мети, завдань та наукової новизни дослідження. Такий підхід вважають доцільним російські історики педагогіки (Е.Д.Днепров, А.І.Піскунов та ін.) та українські (Л.Д.Березівська, Н.М.Гупан, О.В.Сухомлинська та ін). Зокрема, український учений Н.М.Гупан наголошує на важливості вивчення наукового доробку вчених про життя та діяльність педагогічних персоналій, особливо тих, які тривалий час перебували поза науково-педагогічним простором і лише нещодавно повернулися з небуття [6]. З огляду на це актуалізується вивчення історіографії даної проблеми. Певною мірою ступінь дослідженості життя та діяльності М.Грінченко висвітлювали в кандидатських дисертаціях українські вчені (Л.Нежива «Літературно-мистецькі та наукові пошуки Марії Загірньої» (2000) та М.Думанська «Організаційно-видавничі та редакторські аспекти діяльності Марії Грінченко» (2010)). Однак історіографія просвітницько-педагогічної діяльності М. Грінченко залишається малодослідженою.

Формулювання цілей статті... Мета статті – розглянути історіографію щодо педагогічної та просвітницької діяльності М.Грінченко (1863-1928) на основі хронологічного і проблемно-тематичного підходів. Передусім виділимо головні періоди проведення досліджень її просвітницько-педагогічної діяльності:

I період – праці за життя М.Грінченко (1884-1928);

II період радянський – праці радянських учених (1928 – кінець 80-х років XX ст.). Сюди слід віднести і праці закордонних дослідників еміграції (20-ті роки – і до сьогодення);

III період – дослідження українських науковців в умовах незалежної України (кінець 80-х років XX ст. і понині).

Виклад основного матеріалу... Перший період (1884-1928) характеризується бурхливими суспільно-політичними подіями, які дуже швидко змінювали одна одну: перша російська революція 1905-1907 рр., Перша світова війна, повалення самодержавства, Українська революція, Денікінська інтервенція, громадянська війна, встановлення радянської влади в Україні та пов'язана з цим політика радянського уряду (неп, українізація та індустріалізація). У межах цього періоду великий внесок у вивчення особистості М.Грінченко і її творчості зробили вчені, які працювали разом з нею при історико-філологічному відділі Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Зокрема, відомий письменник та літературознавець С. Єфремов в «Історії українського письменства» (1919) намагався дослідити її творчу спадщину об'єктивно, без упередженості й політичної заангажованості [15]. До першого періоду можна віднести і присвячені Б. Грінченку праці, в яких згадується про його дружину. Це, зокрема, упорядкована С.Єфремовим брошура «Над могилою Бориса Грінченка»(1910) [25], праці «Життя та праця Бориса Грінченка» М.Плевака (1911) [38], «Борис Грінченко. Про життя його та діла» С.Єфремова (1920) [13].

Другий період радянський (1928 – кінець 80-х років XX ст.) пов'язаний з вивченням діяльності М.Грінченко з позицій радянської історіографії. Характерною рисою цього періоду був поступовий наступ радянської ідеології на паростки українського національного відродження, переслідування представників української інтелігенції, наслідком чого став процес Спілки визволення України (СВУ). Певне поживлення у вивченні творчості діячів української культури спостерігається лише після смерті Й.Сталіна в 1953 р. у період так званої «відлиги», що дала змогу реабілітувати та повернути з небуття ряд несправедливо засуджених у попередні роки діячів. Як

зазначив учений Н.Гупан, такий критерій «добору історико-педагогічного матеріалу призводив до прямого викривлення ідей видатних педагогів минулого, до зведення загальної картини історико-педагогічного процесу в більшовицьку схему» [6, с.28]. М.Грінченко повісили ярлик «українського буржуазного націоналістичного діяча», її погляди штучно замовчувалися, ім'я викреслювалося з історії української педагогіки, а якщо часом дещо і звучало, то упереджено, тенденційно. Пояснення такого підходу вчених до висвітлення спадщини М. Грінченко та інших педагогів цього періоду дає академік О.Сухомлинська, зазначаючи, що «вибір персоналій, висвітлення біографічних фактів життя, змісту і напрямів їх творчості завжди залежали від політичного й ідеологічного впливу. Бували роки, коли історик педагогіки повністю й беззастережно віддавався політиці на шкоду педагогіці» [48, с.38].

Творча спадщина М.Грінченко стала предметом детальнішого розгляду вже після її смерті. Так, у посмертному некролозі (1928) С.Єфремов відзначив неабияку роль діячки у громадському русі кінця XIX – початку XX ст. і вперше висвітлив її участь у створенні Словаря української мови, а також редакторську та перекладацьку діяльність. Водночас учений наголосив, що Російсько-український словник, випущений Державним видавництвом, багато в чому зобов'язаний своєю появою Марії Миколаївні [14].

Участь М.Грінченко у створенні Російсько-українського словника висвітлювалася і в тогочасній пресі. Зокрема, в газеті «Пролетарська правда» (1928) ішлося про те, що на кожній сторінці цього словника залишилися сліди діяльності М. Грінченко, її глибокого чуття народної мови, котре буває властиве тільки вибраним особам [17]. Але така оцінка діяльності просвітниці кардинально змінилася буквально через кілька років після її смерті. Так, уже в 1929 р. влада ініціювала згортання українзації, а влітку того ж року почала міфічний процес СВУ з метою знищення паростків українського відродження. У результаті всіх співробітників М.Грінченко по ВУАН було заарештовано, показово засуджено й репресовано. Смерть урятувала її від арешту й переслідувань, проте не врятувала від посмертного цькування. Так, ім'я М.Грінченко разом з іншими членами ВУАН фігурувало у справі СВУ. Її охрестили спільницею речника «зоологічного націоналізму» Б.Грінченка, а згодом віднесли до «просвітян-культурників», котрі створили антирадянський культ Б.Грінченка [22].

До раннього радянського періоду належать такі праці: «Борис Грінченко: Нарис життя та діяльності» П.Стебницького (1920) [47], «Педагогічна діяльність Бориса Грінченка» В.Дурдуківського (1929) [12], «Борис Грінченко: критико-біографічний нарис» Л.Смілянського (1930) [45], «Борис Грінченко: Популярно-критичний нарис» С.Рудниченка (1931) [43]. Незважаючи на те, що праці присвячені Б. Грінченку, в них також приділено увагу Марії Миколаївні.

На початку 30-х років розгортається наступ на українську інтелігенцію та українську культуру в цілому, апофеозом якого стала опублікована в центральному педагогічному журналі «Шлях освіти» стаття А. Приходька «СВУ на шкільному фронті» (1930). Її автор, зокрема, зазначав, що роль групи СВУ, до якої віднесли й М.Грінченко, дуже велика, бо її основні завдання – підготувати й виховати кадри майбутніх повстанців для повалення радянської влади в Україні та реставрації капіталістичного ладу [41]. Пізніше в цьому ж часописі автор статті «Шкільна практика українського фашизму» (1932) П.Тараненко, детально «аналізуючи» організацію навчально-виховної роботи в школі В. Дурдуківського, не забув назвати й ім'я М.Грінченко серед тих діячів, які були тісно пов'язані з життям школи, тим самим віднісши і її до співучасників [49].

У результаті такої політики радянського уряду ім'я М.Грінченко на довгі роки було стерте з пам'яті поколінь і забуте. Певні зміни настали лише в другій половині 50-х років з початком «відлиги». З поверненням чесного імені Б.Грінченка почали «амністовувати» і його оточення, зокрема М.Грінченко. Єдиною згадкою в періодиці того часу була стаття А.Погрібного «Дещо про Бориса Грінченка» (1967) [40].

Так, уже в Українській радянській енциклопедії (1960) про М.Грінченко писалося як про автора прозових творів, науково-популярних брошур та перекладів І.Тургенєва, Д.Мамина-Сібір'яка, Л.Толстого, Г.Ібсена, Г.Бічер Стоу, М.Твена, Л.Доде та ін. Відзначався і її внесок у створення Словаря української мови, укладеного Б.Грінченком [5, с.457]. У кінці 50-х – другій половині 60-х років діяльність просвітниці вивчалася побіжно, в контексті вивчення спадщини Б.Грінченка. Але роки брежнєвської політики застою, реакції та наростаючої духовної стагнації припинили цей процес.

Загалом у радянській історіографії творча спадщина діячки та її особистість були однозначно негативними. Дослідження педагогічної та просвітницької діяльності М.Грінченко радянського періоду характеризуються тенденційністю, упередженістю, ідеологізацією, внаслідок чого її висвітлення зазнало значних деформацій.

Постать діячки у працях учених закордону та еміграції вивчалася з точки зору ще живих сучасників (М.Возняк, Д.Дорошенко, С.Русова та ін.) без заангажованості, притаманної радянській історіографії.

Однією з перших прижиттєвих публікацій була стаття М.Возняка «З перших років письменницької діяльності Бориса Грінченка», уміщена в Літературно-науковому віснику в 1926 р., де наводиться інформація про участь М.Грінченка у видавничій та письменницькій діяльності чоловіка [4].

Газета «Свобода» надрукувала некролог 1928 р. на М.Грінченка, у якому оцінюються її життя і діяльність у контексті боротьби за українську ідею, наголошується, що зі смертю діячки Всеукраїнська академія наук втратила цінного співробітника, а українське письменство й українська громадськість – одного з яскравих представників національно-політичного руху [3]. Некролог подібного змісту (1928) опублікував Д.Дорошенко й на сторінках львівської газети «Діло» [7]. Інформацію про життя та діяльність М.Грінченка можна знайти і в часописі «Життя і знання» [2], [8], [37].

Певну роль у дослідженні творчої спадщини М.Грінченка відіграли учені еміграції. Так, С.Русова, добре знаючи діячку особисто, у праці «Наші визначні жінки» (1945) зобразила її як борця за українську мову та українську школу, вперше дослідила її зв'язки з видатними діячами національно-просвітнього руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [44].

Закордонні дослідники не обійшли увагою і літературну діяльність М.Грінченка. Зокрема, О.Кравченко у праці «Ібсен в українській літературі» (1981) звернув увагу на її діяльність як перекладача [23].

Просвітницька та громадська діяльність М. Грінченка знайшла висвітлення у статтях В. Павловського «Перше українське жіноче об'єднання в Києві» (1987) [36], О.Кравченюка «Незаслужено призабута» (1998), присвяченій 70-річчю від дня смерті діячки [24], а також у статті Л.Смоляр «Марія Загірня – жінка незламного духу» (2002) [46].

Третій період у вивченні діяльності М. Грінченка пов'язаний з реальними змінами та якісними зрушеннями у вітчизняній історико-педагогічній науці другої половини 80-х – початку 90-х років ХХ ст. Перебудова та політика гласності привели до певної демократизації українського суспільства, що у свою чергу сприяло інтенсивному усуненню прогалин в історії української педагогіки. Так, уже в 1990 р. з'являється одне з перших досліджень згаданого періоду – стаття М.Наумової «Не пропаде даремно праця наша», в якій висвітлено видавничу діяльність М.Грінченка в перші роки радянської влади в Україні [27].

З проголошенням незалежності України в 1991 р. дослідники починають звертатися до аналізу окремих явищ і процесів минулого, до педагогічних персоналій, які раніше з різних причин не вивчалися. До когорти вітчизняних педагогів, теоретичні погляди яких тривалий час не були включені до педагогічної науки, належить і М.Грінченка.

Даний період, особливо друга половина 90-х років, характеризується появою досліджень різних аспектів творчої спадщини М.Грінченка, зокрема педагогічної, просвітницької, видавничої, літературної, фольклорної, перекладацької діяльності. Вони вирізняються новими методологічними підходами, об'єктивними оцінками. Свідченням цього є видання мемуарів діячки (1999) [16]. Також до навчального посібника «Нариси українського шкільництва» (1996) за редакцією О.Сухомлинської увійшла стаття Н.Копиленко «Марія Грінченка», що містить біографічні відомості, інформацію про педагогічний доробок ученої, її погляди на освіту й виховання [26]. Це одна з перших цілісних розвідок, де конструктивно схарактеризовано М.Грінченка як педагога-просвітника.

Педагогічна та просвітницька діяльність Марії Миколаївни знайшла відображення в таких статтях Н. Копиленко: «Освітянський подвиг Марії Грінченка» (1994) [19] – діяльність письменниці та громадської діячки на ниві освіти; «Підручники Б.Грінченка» (1995) [42] – участь М.Грінченка у створенні підручників для початкової школи, виданні творів Б. та Н. Грінченків і науково-популярної літератури для народу; «До ювілею подружжя Грінченків» (1998) [20] – роль М.Грінченка в популяризації наукових знань серед народу; «В славу Грінченків своєю скромною рукою вписала ти нестерті письмена» (1999) [21] – освітня та видавнича діяльність М. Грінченка і її роль у популяризації творів Б.Грінченка.

Діяльність просвітниці вивчали різні дослідники. Так, деякі аспекти її творчості висвітлено в статтях Л.Неживої «Творча спадщина Марії Загірньої і проблеми національної освіти» (1995) [28], Л.Неживої, О.Неживого «На ниві добротворення» (До 135-річчя від дня народження Марії Загірньої) (1998) [29], Л.Неживої «Педагогічна та культурно-просвітня діяльність Марії Загірньої» (1999) [30], «Відображення культурно-освітнього руху в мемуаристиці Марії Загірньої» (2000) [31], «Літературні переклади Марії Загірньої» (2000) [33], Марія Загірня – видавець «Слова о полку Ігоревім» (2000) [32], «Книжка наша – то єдиний провідник освіти» (2001) [35], Л.Козар «Марія Грінченка в історії української фольклористики» (2005) – допомога Б.Грінченку в збиранні

етнографічних матеріалів [18], М.Думанської «Марія Грінченко як видавець і редакторка: спроба комплексного дослідження» (2007) – аналіз видавничої та організаційної діяльності М.Грінченко [9], «Незнана М.Грінченко» – участь діячки у створенні Словаря української мови, виданні та популяризації творів Б. та Н.Грінченків (2008) [10], Д. Снісаренка «Село Олексіївка – один із культурних осередків часів учителювання Бориса та Марії Грінченків»(2008) [50] та ін.

У цей період починають з'являтися дисертаційні дослідження про діяльність М.Грінченко, що зумовлено якісними змінами вітчизняної науки завдяки суспільно-політичним перетворенням, її орієнтацією на культурологічний, цивілізаційний, антропологічний, аксіологічний та ін. підходи. Об'єктивною постала потреба вивчення етнографічної, літературної, перекладацької та педагогічної діяльності М.Грінченко, її поглядів з позицій сучасності, визначення ролі просвітниці в культурному розвитку, національному відродженні української держави.

У дисертації з філологічних наук Л.Неживої «Літературно-мистецькі та наукові пошуки М.Загірньої» (2001) комплексно проаналізовано особливості творчої манери М.Загірньої, її жанрово-стильову специфіку, визначено місце письменниці та громадської діячки в літературному процесі й культурно-просвітньому русі даного періоду. Системно висвітлено творчість М.Загірньої в контексті народницької літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст; розглянуто прозові та поетичні художні твори, переклади, науково-популярні книжки, мемуари письменниці. Охарактеризовано освітню діяльність просвітниці, у тому числі створення нею підручників, у яких утілено літературно-мистецькі погляди діячки. З'ясовано її внесок у розвиток вітчизняної філологічної науки, досліджено літературознавчі, фольклористичні, лексикографічні праці, у створенні яких вона брала безпосередню участь [34].

У дисертації з теорії та історії видавничої справи й редагування М.Думанської «Організаційно-видавничі та редакторські аспекти діяльності Марії Грінченко» (2010) комплексно проаналізовано особливості видавничої та редакторської діяльності просвітниці. Висвітлено її роль у редагуванні творів Б.Грінченка, розглянуто та проаналізовано особливості її видавничої діяльності. Охарактеризовано роль М.Грінченко у виданні творів Н. та Б.Грінченків [11]

Незважаючи на те, що предметом дисертаційних досліджень передусім була літературна спадщина М.Грінченко, а її педагогічно-просвітницька діяльність і викладацька робота розглядалися побіжно, ці праці вважаємо важливими для осмислення й вивчення особистості педагога-просвітника.

Деякі аспекти просвітницької та педагогічної діяльності М.Грінченко висвітлено у працях сучасних дослідників української історії педагогіки Л.Березівської [1], Н.Гупана [6], Н.Побірченко [39], О.Сухомлинської [48].

Висновки... Як бачимо, третій період історіографії свідчить про якісні зрушення у вивченні творчості й життєвого шляху М.Грінченко. Зросла загальна кількість праць про різні аспекти творчої спадщини діячки. Дослідники намагаються у своїх працях уникнути догматичних підходів, відновити ім'я вченої в загальній історії національного й культурного відродження. Особливістю цього періоду є те, що постать М.Грінченко справедливо увійшла до плеяди видатних вітчизняних педагогів-просвітників. Проте поза увагою дослідників залишилися проблеми, які потребують розв'язання: це й чинники формування М.Грінченко як педагога-просвітника, й етапи її просвітницько-педагогічної діяльності, і зміст підручників педагога, освітньо-виховні ідеї М.Грінченко, зміст і спрямованість її просвітницької діяльності.

Отже, історіографічний пошук показав, що просвітницько-педагогічна спадщина М. Грінченко вивчалася побіжно, фрагментарно, без належної оцінки її внеску в розвиток української педагогічної теорії та шкільної практики, про що йтиметься у подальших публікаціях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Березівська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина ХІХ – початку ХХ століття) / Л. Д. Березівська. – К. : Молодь, 1999. – 191 с.
2. Бібліотечний poradник: про комплектування читальняних бібліотек // Життя і знання. – 1934. – Ч. 5(80). – С. 146.
3. Вмерла Марія Загірня // Свобода. – 1928. – Т. XXXVI. – № 188. – 14 серп.
4. Возняк М. З перших років письменницької діяльності Б. Грінченка) / М. Возняк // Літ.-наук. вісн. – 1926. – Т. 90. – Кн. 5.
5. Грінченко Марія // У Р Е – К., 1960. – Т. 3. – С. 457.
6. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Нестор Миколайович Гупан. – К. : АПН, 2002. – 224 с.
7. Дорошенко Д. Марія Грінченкова / Д. Дорошенко // Діло. – 1928. – 23 лип.
8. Дорошенко Н. Історія української книжки на російській Україні в ХІХ віці / Н. Дорошенко // Життя і знання. – 1931. – Ч. 7(43). – С. 371.

9. Думанська М. Марія Грінченко як видавець і редакторка : спроба комплексного дослідження / М. Думанська // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Сер. : Літературознавство. Журналістика. – Дніпропетровськ, 2007. – Вип. 9. – С. 42–47.
10. Думанська М. Незнана Марія Грінченко / М. Думанська // Зб. праць наук.-дослід. Центру періодики / ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Львів, 2008. – Вип. 1 (16). – С. 434–444.
11. Думанська М. Організаційно-видавничі та редакторські аспекти діяльності Марії Грінченко : автореф. дис. ... канд. з соц. комунікацій : 27.00.05 / Думанська М. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.
12. Дурдуківський В. Педагогічна діяльність Бориса Грінченка / В. Дурдуківський // Праці Наук.-пед. комісії. – К., 1929. – Т. 1. – С. 1–77. (ВУАН. Зб. іст. – філол. відділу. № 97).
13. Єфремов С. Борис Грінченко. Про життя його та діла / С. Єфремов – К. : Час, 1920. – 64 с.
14. Єфремов С. Марія Грінченкова / С. Єфремов // Зап. іст.-філол. відділу ВУАН / за ред. А. Кримського. – К., 1929. – Кн. XXI – XXII. – С. XXXIII–XXXVIII.
15. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. ; Ляйпціг, 1919. – 463 с.
16. Загірня Марія. Спогади / М. Загірня ; передм., упоряд., приміт. Л. Л. Неживої. – Луганськ : Шлях, 1999. – 160 с.
17. К. Марія Грінченкова (М. Загірня) // Пролет. правда. – 1928. – Ч. 168. – 15 лип.
18. Козар Л. Марія Грінченко в історії української фольклористики / Л. Козар // Нар. творчість та етнографія. – 2005. – № 6. – С. 36–45.
19. Копиленко Н. Освітнянський подвиг Марії Грінченко / Н. Копиленко // Рід. шк. – 1994. – № 9. – С. 2–6.
20. Копиленко Н. До ювілею подружжя Грінченків / Н. Копиленко // Шлях освіти. – 1998. – № 4. – С. 44–50.
21. Копиленко Н. В славу Грінченків своєю скромною рукою вписала ти нестерті письмена / Н. Копиленко // Пед. газ. – 1999. – № 3. – С. 3.
22. Коряк В. Українська література : конспект / В. Коряк. – Харків : Держ. вид-во України, 1928. – 223 с.
23. Кравченко О. Ібсен в українській літературі / Осип Кравченко // Альм. Укр. Нар. Союзу, 1981.
24. Кравченко О. Незаслужено позабута. 70-річчя смерті Марії Грінченко / Осип Кравченко // Наше життя. – 1998. – Ч. 7–8. – Т. LV. – С. 5–7.
25. Над могилою Б. Грінченка : автобіографія, похорон, спомини, статті / упор. С. Єфремов. – К. : Вік, 1910. – 186 с.
26. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933: навч. посібник / О. В. Сухомлинська та ін. ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
27. Наумова М. Не пропаде даремно праця наша : (пам'яті Марії Грінченкової) / М. Наумова // Література. Діти. Час : зб. літ. – крит. ст. про дит. літературу. – К. : Веселка, 1990. – С. 139–142.
28. Нежива Л. Творча спадщина Марії Загірньої і проблеми національної освіти / Л. Нежива // Укр. дух. культура в системі нац. освіти: тези наук. конф. – Харків, 1995. – С. 153–154.
29. Нежива Л. На ниві добротворення: (до 135-річчя від дня народження Марії Загірньої) / Л. Нежива, О. Неживий // Дивослово. – 1998. – № 6. – С. 13–16.
30. Нежива Л. Педагогічна та культурно-просвітня діяльність Марії Загірньої / Л. Нежива // Матеріали наук.-практ. конф. «Розвиток освіти і культури України в XVII – XIX ст.». – Глухів, 1999. – С. 14–16.
31. Нежива Л. Відображення культурно-освітнього руху в мемуаристиці Марії Загірньої / Л. Нежива // Вісн. ЛДПУ ім. Тараса Шевченка. – 2000. – № 10 (30). – С. 117–121.
32. Нежива Л. Марія Загірня – видавець «Слова о полку Ігоревім» // «Слово о полку Ігоревім» і Луганщина: матеріали Всеукр. наук. конф. / Л. Нежива. – Луганськ, 2000. – С. 125–127.
33. Нежива Л. Літературні переклади Марії Загірньої / Л. Нежива // Вісн. Харків. нац. ун-ту. – 2000. – № 491. – С. 593–597.
34. Нежива Л. Літературно-мистецькі та наукові пошуки Марії Загірньої : автореф. дис... канд. філол. наук : 10. 01. 01. / Нежива Л. – Запоріжжя, 2001. – 28 с.
35. Нежива Л. Книжка наша – то єдиний провідник освіти: (літ. спадщина Марії Загірньої) / Л. Нежива // Вісн. ЛДПУ ім. Тараса Шевченка. – 2001. – № 2. – С. 54–64.
36. Павловський В. Перше українське жіноче об'єднання в Києві / В. Павловський // Сучасність. – 1987. – Травень. – Ч. 5 (313). – С. 54–67.
37. Перський С. Історія Товариства «Просвіта» у Львові / С. Перський // Життя і знання. – 1934. – Ч. 12(87). – С. 221–224.
38. Плевако М. А. Життя та праця Бориса Грінченка / М. Плевако. – Харків : Вид-во ім. Бориса Грінченка, 1911. – 91 с.
39. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга пол. XIX – поч. XX ст.): [моногр.] / Н. С. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2002. – 331 с.
40. Погрібний А. Дещо про Бориса Грінченка / А. Погрібний // Прапор. – 1967. – № 10. – С. 102–113.
41. Приходько А. СВУ на шкільному фронті / А. Приходько // Шлях освіти. – 1930. – № 5–6. – С. 82–91.
42. Розвиток освіти в Україні (II пол. XIX – поч. XX ст.): зб. наук. праць / наук. ред. О. В. Сухомлинська. – К. : Ін-т педагогіки України, 1995. – С. 36–43.
43. Рудниченко С. Борис Грінченко : популяр.-крит. нарис / С. Рудниченко. – Харків : Література і мистецтво, 1931. – 90 с.
44. Русова С. Наші визначні жінки / С. Русова. – Вінніпег, 1945. – 130 с.
45. Смілянський Л. І. Борис Грінченко : крит. – біограф. нарис / Л. Смілянський ; за ред. Я. Савченка. – Харків ; К. : Держ. вид-во України, 1930. – 102 с.
46. Смоляр Л. Марія Загірня – жінка незламного духу / Людмила Смоляр // Наше життя. – 2002. – Ч. 4 – Т. LIX – С. 1–3.

47. Стебницький П. Борис Грінченко: нарис життя та діяльності / П. Стебницький – К., 1920. – 81 с.
48. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до заг. проблем / Ольга Сухомлинська. – К. : АПН, 2003. – 68с.
49. Тараненко П. Шкільна практика українського фашизму / П. Тараненко // Комун. освіта. – 1932. – № 4–5. – С. 92–108.
50. Творча спадщина Б. Грінченка і Українська національна ідея: матеріали Всеукр. наук. конф. до 145 – річчя з дня народження Б. Грінченка / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : СДД Резніков В. С., 2008. – 364 с.

Анотація

М.В.Лашко

Просветительско-педагогическая деятельность М.Гринченко: историография исследования

В статье представлен историографический анализ педагогической и просветительской деятельности М.Гринченко на основе хронологического и проблемно-тематического подходов, выделены основные периоды в исследовании ее творчества и жизненного пути. Изложены особенности изучения жизни и творчества деятельности ее современниками, советскими и зарубежными учеными, учеными эмиграции и украинскими учеными в условиях независимой Украины. Установлено, что просветительско-педагогическая деятельность М.Гринченко изучалась поверхностно, фрагментарно, без надлежащей оценки ее вклада в развитие украинской педагогической теории и школьной практики.

Ключевые слова: М.Гринченко, просветительско-педагогическая деятельность, историографический анализ.

Summary

M.V.Lashko

Grinchenko's Pedagogical and Enlightening Activity: Historiography of the Research

In the article the historiographical analysis of M.Grinchenko's pedagogical and enlightening activity is made on the basis of chronological and problem-topical approaches. The main periods of her life and activity research are distinguished. The peculiarities of study of her life and activity by her contemporaries, Soviet and foreign scholars, emigrant and Ukrainian scholars in independent Ukraine are stated. It has been determined that her pedagogical and enlightening activity were studied fragmentarily and superficially without proper estimation of her role in the progress of Ukrainian pedagogical theory and school practice.

Key words: M.Grinchenko, pedagogical and enlightening activity, historiographical analysis.

Дата надходження статті: «7» жовтня 2013 р.

УДК [159.9 + 37.013]: 82-6

І.В.ЛЕОНТЬЄВА,

викладач, аспірантка

(м.Київ)

Становлення і розвиток психолого-педагогічних ідей О.Ф.Лазурського за його листуванням

Важливою складовою творчої спадщини науковця є його епістолярій. Він представляє науковий інтерес не тільки як матеріал для наближення до наукової лабораторії та вивчення біографії видатної особистості, але і як оригінальний чинник, у якому відображена вся багатогранність духовного життя дослідника, індивідуальні особливості його мислення, принципи роботи та творчі задуми. У статті проаналізовано листи видатного вченого, психолога і педагога О.Ф.Лазурського, що дало змогу поглибити розкриття його життєвого і творчого шляху, наукових поглядів і світогляду на тлі важливих подій суспільного життя Російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: епістолярна спадщина О.Ф.Лазурського, індивідуальна психологія, експериментальна педагогіка.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Досліджуючи унікальний досвід швидкого розвитку педагогічної теорії й практики наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., стрижнем і рушійною силою якої стала експериментальна педагогіка, складно оминати наукову й громадсько-педагогічну діяльність Олександра Федоровича Лазурського (1874–1917) – лікаря-психіатра, психолога й освітнього діяча, прихильника й популяризатора використання психологічних знань у педагогічній практиці, який залишився в історії науки завдяки плідній дослідницькій праці, спрямованій на розвиток людини, науки та суспільства.

Доробок О.Лазурського у галузі педагогічної психології та психології особистості був високо поцінований сучасниками і нащадками. На думку радянського психолога Д.Елькіна, «своїми